

METODY PRZESTRZENI HILBERTA – WYKŁAD 5

WYDZIAŁ FIZYKI UW

Piotr M. Sołtan

Katedra Metod Matematycznych Fizyki

Semestr letni 2024/2025

TWIERDZENIE

Niech $\mathcal{H}$ będzie przestrzenią Hilberta i niech $\mathcal{M}$ będzie domkniętą podprzestrzenią $\mathcal{H}$. Wówczas dla dowolnego $\varphi \in \mathcal{H}$ istnieją $\xi \in \mathcal{M}$ i $\eta \in \mathcal{M}^\perp$ takie, że $\varphi = \xi + \eta$. Ponadto rozkład ten jest jedyny.

DOWÓD

Weźmy $\varphi \in \mathcal{H}$ i niech $\{\phi_i\}_{i \in I}$ będzie bazą ortonormalną $\mathcal{M}$. Kładziemy

$$\xi = \sum_{i \in I} \langle \phi_i | \varphi \rangle \phi_i \quad \text{and} \quad \eta = \varphi - \xi.$$

Powyższy szereg jest zbieżny. Ponadto $\xi \in \mathcal{M}$, a $\eta \in \mathcal{M}^\perp$.

Przypuśćmy, że φ ma inny rozkład $\varphi = \xi' + \eta'$ na $\xi' \in \mathcal{M}$ oraz $\eta' \in \mathcal{M}^\perp$. wtedy $\xi - \xi' = \eta' - \eta$ jest elementem $\mathcal{M} \cap \mathcal{M}^\perp$, a więc $\xi = \xi'$ i $\eta = \eta'$ na mocy lematu. $\square$

- Powyżej wykazaliśmy, że jeśli $\mathcal{M}$ jest domkniętą podprzestrzenią $\mathcal{H}$, to $\mathcal{H} = \mathcal{M} \oplus \mathcal{M}^\perp$.

WNIOSEK

Niech $\mathcal{M}$ będzie domkniętą podprzestrzenią $\mathcal{H}$. Wówczas $\mathcal{M}^{\perp\perp} = \mathcal{M}$.

DOWÓD

Wiemy, że $\mathcal{M}^{\perp\perp} \supset \mathcal{M}$. Z drugiej strony, jeśli $\varphi \in \mathcal{M}^{\perp\perp}$, to zapisując $\varphi = \xi + \eta$, gdzie $\xi \in \mathcal{M}$ i $\eta \in \mathcal{M}^\perp$ otrzymujemy

$$\mathcal{M}^\perp \ni \eta = \varphi - \xi \in \mathcal{M}^{\perp\perp} + \mathcal{M} \subset \mathcal{M}^{\perp\perp},$$

a więc $\eta \in \mathcal{M}^\perp \cap \mathcal{M}^{\perp\perp} = \{0\}$.

WNIOSEK

Niech $S \subset \mathcal{H}$. Wówczas

$$\textcircled{1} \quad S^\perp = \overline{\text{span}\{S\}}^\perp,$$

$$\textcircled{2} \quad S^{\perp\perp} = \overline{\text{span}\{S\}}.$$

DOWÓD

Mamy $S \subset \overline{\text{span}\{S\}}$, a więc $S^\perp \supset \overline{\text{span}\{S\}}^\perp$. Biorąc dopełnienie ortogonalne obu stron otrzymujemy $S^{\perp\perp} \subset \overline{\text{span}\{S\}}^{\perp\perp}$, a zatem $S^{\perp\perp} \subset \overline{\text{span}\{S\}}$ na mocy poprzedniego wniosku (dla $\mathcal{M} = \overline{\text{span}\{S\}}$).

Ale $S^{\perp\perp}$ jest domkniętą podprzestrzenią $\mathcal{H}$ zawierającą S , skąd wynika, że $S^{\perp\perp} \supset \overline{\text{span}\{S\}}$, co dowodzi punktu $\textcircled{2}$.

WNIOSEK

Niech $S \subset \mathcal{H}$. Wówczas

$$\textcircled{1} \quad S^\perp = \overline{\text{span}\{S\}}^\perp,$$

$$\textcircled{2} \quad S^{\perp\perp} = \overline{\text{span}\{S\}}.$$

DOWÓD

Biorąc dopełnienie ortogonalne obu stron równości $S^{\perp\perp} = \overline{\text{span}\{S\}}$ dostajemy $(S^{\perp\perp})^\perp = \overline{\text{span}\{S\}}^\perp$. Ale

$$(S^{\perp\perp})^\perp = ((S^\perp)^\perp)^\perp = (S^\perp)^{\perp\perp} = S^\perp$$

ponownie na mocy poprzedniego wniosku (dla $\mathcal{M} = S^\perp$). Tym samym wykazaliśmy punkt $\textcircled{1}$. □

DEFINICJA

Niech $\mathcal{H}$ będzie przestrzenią Hilberta, a $\mathcal{M} \subset \mathcal{H}$ domkniętą podprzestrzenią. Rzut na $\mathcal{M}$ wzdłuż $\mathcal{M}^\perp$ nazywamy **rzutem ortogonalnym** na $\mathcal{M}$ i oznaczamy symbolem $P_{\mathcal{M}}$.

UWAGA

Z w dowodzie ostatniego twierdzenia użyliśmy bardzo wygodnego wzoru na $P_{\mathcal{M}}$: dla dowolnej bazy $\{\phi_i\}_{i \in I}$ mamy

$$P_{\mathcal{M}}\xi = \sum_{i \in I} \langle \phi_i | \xi \rangle \phi_i$$

dla wszystkich $\xi \in \mathcal{H}$.

STWIERDZENIE

Niech $\mathcal{M}$ będzie niezerową podprzestrzenią $\mathcal{H}$. Wówczas $P_{\mathcal{M}}$ jest ograniczony i $\|P_{\mathcal{M}}\| = 1$. Ponadto $P_{\mathcal{M}^\perp} = \mathbb{1} - P_{\mathcal{M}}$.

DOWÓD

Weźmy $\varphi \in \mathcal{H}$ i niech $\varphi = \xi + \eta$ będzie rozkładem φ na komponenty w $\mathcal{H} = \mathcal{M} \oplus \mathcal{M}^\perp$. Mamy $P_{\mathcal{M}}\varphi = \xi$ oraz $P_{\mathcal{M}^\perp}\varphi = \eta$, co pokazuje, że $P_{\mathcal{M}^\perp} = \mathbb{1} - P_{\mathcal{M}}$. Dalej

$$\|\varphi\|^2 = \langle \varphi | \varphi \rangle = \langle \xi + \eta | \xi + \eta \rangle = \langle \xi | \xi \rangle + \langle \xi | \eta \rangle + \langle \eta | \xi \rangle + \langle \eta | \eta \rangle = \langle \xi | \xi \rangle + \langle \eta | \eta \rangle = \|\xi\|^2 + \|\eta\|^2,$$

a więc $\|P_{\mathcal{M}}\varphi\| = \|\xi\| \leq \|\varphi\|$, czyli $\|P_{\mathcal{M}}\| \leq 1$. Z drugiej strony, skoro $\mathcal{M} \neq \{0\}$, istnieje niezerowy wektor $\psi \in \mathcal{M}$ o normie 1 i mamy $\|P_{\mathcal{M}}\| \geq \|P_{\mathcal{M}}\psi\| = \|\psi\| = 1$. $\square$

PRZYKŁAD

Rozważmy bazę $\{\phi_n\}_{n \in \mathbb{Z}}$ przestrzeni $L_2([-\pi, \pi])$ i niech $\mathcal{M} = \text{span}\{\phi_n \mid |n| < N\}$. Rzut ortogonalny $P_{\mathcal{M}}$ możemy opisać następującym wzorem:

$$P_{\mathcal{M}}\psi = \sum_{n=-N}^N \langle \phi_n | \psi \rangle \phi_n = \sum_{n=-N}^N \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-in\tau} \psi(\tau) d\tau \right) \phi_n.$$

Stąd

$$(P_{\mathcal{M}}\psi)(t) = \int_{-\pi}^{\pi} \frac{1}{2\pi} \sum_{n=-N}^N e^{in(t-\tau)} \psi(\tau) d\tau = \int_{-\pi}^{\pi} D_N(t-\tau) \psi(\tau) d\tau,$$

gdzie

$$D_N(\theta) = \frac{1}{2\pi} \sum_{n=-N}^N e^{in\theta}, \quad \theta \in \mathbb{R}.$$

Funkcję D_N nazywamy **jądrem Dirichleta**.

PRZYKŁAD

Mamy

$$\begin{aligned} D_N(\theta) &= \frac{e^{-iN\theta}}{2\pi} \sum_{n=0}^{2N} e^{in\theta} = \frac{e^{-iN\theta}}{2\pi} \frac{1 - e^{i(2N+1)\theta}}{1 - e^{i\theta}} \\ &= \frac{1}{2\pi} \frac{e^{-iN\theta} - e^{i(N+1)\theta}}{1 - e^{i\theta}} \\ &= \frac{1}{2\pi} \frac{e^{-i(N+\frac{1}{2})\theta} - e^{i(N+\frac{1}{2})\theta}}{e^{-i\frac{1}{2}\theta} - e^{i\frac{1}{2}\theta}} = \frac{\sin((N + \frac{1}{2})\theta)}{2\pi \sin(\frac{1}{2}\theta)} \end{aligned}$$

dla $\theta \notin 2\pi\mathbb{Z}$, natomiast $D_N(\theta) = \frac{2N+1}{2\pi}$ dla $\theta \in 2\pi\mathbb{Z}$.

TWIERDZENIE

Niech C będzie niepustym domkniętym i wypukłym podzbiorem przestrzeni Hilberta $\mathcal{H}$ i niech $\varphi \in \mathcal{H} \setminus C$. Wówczas istnieje jedyny wektor $\xi \in C$ minimalizujący funkcję $C \ni \zeta \mapsto \|\varphi - \zeta\|$. Ponadto ξ jest jedynym elementem C takim, że

$$\operatorname{Re} \langle \zeta - \xi | \varphi - \xi \rangle \leq 0, \quad \zeta \in C.$$

DOWÓD

Położmy $\delta = \inf_{\zeta \in C} \|\varphi - \zeta\|$. Istnieje ciąg $(\xi_n)_{n \in \mathbb{N}}$ elementów C taki, że $\|\varphi - \xi_n\| \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \delta$.

Dalej, z reguły równoległoboku wynika, że dla wszystkich $m, n \in \mathbb{N}$ mamy

$$\begin{aligned} 2(\|\varphi - \xi_n\|^2 + \|\varphi - \xi_m\|^2) &= \|(\varphi - \xi_n) + (\varphi - \xi_m)\|^2 + \|(\varphi - \xi_n) - (\varphi - \xi_m)\|^2 \\ &= \|2\varphi - \xi_n - \xi_m\|^2 + \|\xi_n - \xi_m\|^2, \end{aligned}$$

a więc

$$\|\xi_n - \xi_m\|^2 = 2(\|\varphi - \xi_n\|^2 + \|\varphi - \xi_m\|^2) - 4\left\|\varphi - \frac{\xi_n + \xi_m}{2}\right\|^2.$$

Skoro C jest wypukły, mamy $\frac{\xi_n + \xi_m}{2} \in C$, a stąd $\left\|\varphi - \frac{\xi_n + \xi_m}{2}\right\| \geq \delta$. W konsekwencji

$$\|\xi_n - \xi_m\|^2 \leq 2(\|\varphi - \xi_n\|^2 + \|\varphi - \xi_m\|^2) - 4\delta^2,$$

co pokazuje, że $(\xi_n)_{n \in \mathbb{N}}$ jest ciągiem Cauchy'ego.

DOWÓD

Zbiór C jest domknięty, a zatem $\xi = \lim_{n \rightarrow \infty} \xi_n$ należy do C i jest jasne, że ξ minimalizuje funkcję $C \ni \zeta \mapsto \|\varphi - \zeta\|$.

Zauważmy, że wykazaliśmy powyżej, iż każdy ciąg $(\xi_n)_{n \in \mathbb{N}}$ elementów C taki, że $\|\varphi - \xi_n\| \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \delta$ jest zbieżny do wektora z C minimalizującego odległość od φ . Przypuśćmy teraz, że są dwa takie wektory ξ i ξ' . Wówczas ciąg $(\xi_n)_{n \in \mathbb{N}}$ zdefiniowany wzorem

$$\xi_n = \begin{cases} \xi & n \text{ jest nieparzyste} \\ \xi' & n \text{ jest parzyste} \end{cases}$$

spełnia $\|\varphi - \xi_n\| \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \delta$, a więc jest zbieżny. Wynika stąd, że $\xi = \xi'$.

Weźmy teraz dowolny wektor $\zeta \in C$. Dla $t \in [0, 1]$ wektor $t\zeta + (1 - t)\xi$ należy do C , a więc

$$\begin{aligned} \|\varphi - \xi\|^2 &\leq \|\varphi - (t\zeta + (1 - t)\xi)\|^2 = \|(\varphi - \xi) - t(\zeta - \xi)\|^2 \\ &= \langle (\varphi - \xi) - t(\zeta - \xi) | (\varphi - \xi) - t(\zeta - \xi) \rangle = \|\varphi - \xi\|^2 - 2t \operatorname{Re} \langle \zeta - \xi | \varphi - \xi \rangle + t^2 \|\zeta - \xi\|^2. \end{aligned}$$

DOWÓD

Pokazaliśmy więc, że dla dowolnego $t \in]0, 1]$ mamy $\operatorname{Re} \langle \zeta - \xi | \varphi - \xi \rangle \leq \frac{t}{2} \|\zeta - \xi\|^2$. W szczególności $\operatorname{Re} \langle \zeta - \xi | \varphi - \xi \rangle \leq 0$.

Przypuśćmy wreszcie, że ξ i ξ' są takimi elementami C , że

$$\begin{aligned}\operatorname{Re} \langle \zeta - \xi | \varphi - \xi \rangle &\leq 0, \\ \operatorname{Re} \langle \zeta - \xi' | \varphi - \xi' \rangle &\leq 0\end{aligned}$$

dla wszystkich $\zeta \in C$. Wstawiając $\zeta = \xi'$ do pierwszej nierówności oraz $\zeta = \xi$ do drugiej otrzymujemy

$$\begin{aligned}\operatorname{Re} \langle \xi' - \xi | \varphi - \xi \rangle &\leq 0, \\ \operatorname{Re} \langle \xi' - \xi | \xi' - \varphi \rangle &\leq 0\end{aligned}$$

i dodając te nierówności stronami dostajemy $\operatorname{Re} \langle \xi' - \xi | \xi' - \xi \rangle \leq 0$. Ale skoro $\operatorname{Re} \langle \xi' - \xi | \xi' - \xi \rangle = \|\xi' - \xi\|^2$, widzimy, że $\xi' = \xi$. $\square$

- Niech $\mathcal{H}$ będzie przestrzenią Hilberta i niech Θ będzie niezerowym ciągłym funkcjonałem na $\mathcal{H}$.
- Funkcjonał Θ obcięty do $(\ker \Theta)^\perp$ jest różnowartościowym odwzorowaniem liniowym w $\mathbb{C}$, a więc $\dim(\ker \Theta)^\perp \leq 1$.
- Skoro $\Theta \neq 0$, musi być $\dim(\ker \Theta)^\perp = 1$.

UWAGA

Dla dowolnego niezerowego funkcjonału liniowego Λ na przestrzeni Banacha X mamy

$$\left(\Lambda \text{ jest ciągły} \right) \iff \left(\ker \Lambda \text{ nie jest gęstą podprzestrzenią w } X \right).$$

W szczególności jeśli Θ jest nieciągłym funkcjonałem na $\mathcal{H}$, to $\dim(\ker \Theta)^\perp = 0$.

TWIERDZENIE RIESZA O REPREZENTACJI

Niech Θ będzie ciągłym funkcjonałem na przestrzeni Hilberta $\mathcal{H}$. Wówczas istnieje dokładnie jeden wektor $\theta \in \mathcal{H}$ taki, że

$$\Theta(\xi) = \langle \theta | \xi \rangle, \quad \xi \in \mathcal{H}.$$

Ponadto $\|\theta\| = \|\Theta\|$.

DOWÓD

Jedyność wektora θ jest oczywista tak samo jak fakt, że dla $\Theta = 0$ mamy $\theta = 0$. Przyjmijmy więc, że $\Theta \neq 0$.

Z lematu wiemy, że $\dim(\ker \Theta)^\perp = 1$. Niech $\tilde{\theta}$ będzie wektorem jednostkowym w $(\ker \Theta)^\perp$. W szczególności $\{\tilde{\theta}\}$ jest bazą ortonormalną $(\ker \Theta)^\perp$. Wynika stąd, że rozkład dowolnego $\xi \in \mathcal{H}$ na składowe w $\ker \Theta$ i $(\ker \Theta)^\perp$ wygląda tak:

$$\xi = (\xi - \langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \tilde{\theta}) + \langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \tilde{\theta}.$$

TWIERDZENIE RIESZA O REPREZENTACJI

Niech Θ będzie ciągłym funkcjonałem na przestrzeni Hilberta $\mathcal{H}$. Wówczas istnieje dokładnie jeden wektor $\theta \in \mathcal{H}$ taki, że

$$\Theta(\xi) = \langle \theta | \xi \rangle, \quad \xi \in \mathcal{H}.$$

Ponadto $\|\theta\| = \|\Theta\|$.

DOWÓD

W konsekwencji

$$\Theta(\xi) = \Theta\left((\xi - \langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \tilde{\theta}) + \langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \tilde{\theta}\right) = \Theta\left(\langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \tilde{\theta}\right) = \langle \tilde{\theta} | \xi \rangle \Theta(\tilde{\theta}) = \langle \overline{\Theta(\tilde{\theta})} \tilde{\theta} | \xi \rangle,$$

co pokazuje, że $\theta = \overline{\Theta(\tilde{\theta})} \tilde{\theta}$ jest poszukiwanym wektorem.

W szczególności $\|\Theta\| = \sup_{\|\xi\|=1} |\langle \theta | \xi \rangle| = \|\theta\|$.

